

Els fonaments valencians d'un monument literari

Rafael Chirbes, mort el passat mes d'agost, era un dels narradors fonamentals de la literatura en castellà dels darrers temps. Un autor amb una obra imponent fortament connectada a les seues arrels valencianes. La seua producció, de fet, s'entén molt millor en viatjar als seus orígens.

Reportatge de Xavier Aliaga

A Rafael Chirbes, nascut a Tavernes de la Valldigna (la Safor) l'any 1949, li havien diagnosticat un càncer de pronòstic devastador. Persona d'humor mutant, esquerpa o divertida segons el moment, compromesa, d'un esquerranisme granític, morir-se potser ha estat el seu darrer acte de rebeldia. Una reacció a l'anunciada decrepitud. Un parell d'anys enrere havia hagut de renunciar, per taxativa prescripció mèdica, a la seua adhesió al tabac negre i als gintònics. I s'enfrontava amb estupefacció a la sobredosi d'almívar després d'anys de menyspreu. "I es va anar deixant morir", escribia Gregorio Morán en *La Vanguardia* ("El lento suicidio de Rafael Chirbes"). El seu editor a Anagrama, Jordi Herralde, per contra, sosté que "el darrer trimestre tingué una activitat molt intensa i fou dels més feliços de la seua vida. La gent tenia la imatge de l'escriptor de les novel·les polítiques, però va sorgir el Chirbes divertit que es posava al públic a la butxaca".

En qualsevol cas, Chirbes ha marxat en el punt més àlgid de reconeixement públic. I en el cim del seu talent creatiu, deixant una novel·la categòrica com *En la*

orilla (Anagrama, 2013), el gran díptic juntament amb *Crematorio* (2007) de la devastada geografia física i moral del País Valencià. Un llarg epitafi que minimitza la resta de recreacions literàries de la barbàrie. La reacció legítimament rancuniosa i irada contra la destrucció dels seus paisatges de la infantesa.

Comptat i debatut, l'obra de Chirbes és un gran arbre profundament arrelat als seus orígens socials, familiars i geogràfics. També operaren unes altres circumstàncies biogràfiques que el convertiren en un referent de la literatura castellana. La transformació del cognom patern Girbés en Chirbes, a càrrec d'un funcionari municipal, és, fins a cert punt, una anècdota. Però no ho va ser, d'anecdòtica, una infantesa desagraïda i que va modelar el seu tarannà i la seua trajectòria literària.

A Tavernes de la Valldigna, enfront curiosament d'una Biblioteca Municipal que, des de la seua mort, ha vist créixer substancialment els préstecs de llibres de Chirbes, hi ha encara la casa pairal. Pel que avui és el passeig de Colom passaven les vies del tren, la línia Carcaixent-Dénia, un ferrocarril de via estreta. Son pare, fer-

roviari de professió, es va suïcidat quan Chirbes tenia quatre anys. Sa mare treballava passant la cadena del tren en el pas a nivell. Les estretors econòmiques manaren i l'escriptor passà uns quants anys en col·legis d'orfes ferroviaris a Àvila i Lleó.

Els orígens humils i aspres marcaren el seu irreductible compromís: Chirbes pensava que la classe social assignada des del bressol, la primera mirada, determinava tota la resta. Segurament, també forjaren el seu pessimisme i idealisme, una certa visió ètica i estètica. La formació als orfenats castellans i a Madrid, ciutat a la qual va arribar amb 16 anys, l'estada al Marroc, el treball com a llibreter o la sòlida trajectòria com a reporter gastronòmic a la revista *Sobremesa*, a la qual va deixar textos d'una exquisida factura literària, acaben de construir l'escriptor i la seua radical escriptura, feta de brillantor formal i un fons de cinisme i amargor.

Durant la infantesa i joventut, Chirbes no perd el contacte amb la terra natal. Als estius i les vacances de Nadal, torna a Tavernes i a una casa que el seu avi patern tenia a Dénia i que reparteix entre el pare i l'oncle. El fotògraf Antonio

Rafael Chirbes, fotografiat el passat mes de febrer a la seua casa de Beniarbeig, amb el Montgó i la Marina, el seu hàbitat dels darrers anys i escenari narratiu, com a paisatge de fons.

Girbés, cosí germà, recorda que era una persona “amb un caràcter fortíssim, ja des de jove”. Al mateix temps, però, “era molt simpàtic, molt divertit, i tenia un cap fabulós. Amb només deu anys podia contar una pel·lícula i fer-te la sensació que l’havies vist. Tenia una capacitat de narració extraordinària. Podia tenir tota la família escoltant-lo amb la boca oberta contant les seues experiències fora de València”, diu Girbés. Una de les històries que relatava Chirbes amb més orgull era del mític recital de Raimon en la Universidad Complutense de Madrid, l’any 1968. “El meu cosí es va presentar a Raimon, li va dir que era valencià de Tavernes. I aleshores, el cantant li va contestar: ‘I tu què fas ací, caracollons?’”

A Dènia, prossegueix Girbés, es tancava en una habitació i es passava “hores i hores” llegint la revista *Triunfo* o les obres de Thomas Mann, Marcel Proust i Goethe. No era un jove com la resta. Però compartia amb els seus cosins la fascinació per Dènia, “un indret amb molts més al·licients que Tavernes, que era un poble agrícola”. D’exemple, l’impacte que els va causar el rodatge al port d’*El fill del capità Blood*, una producció italiana d’aventures.

Acabat el seu període de formació, Chirbes va obrint-se pas molt a poc a poc fins a esdevenir un crític literari i gastronòmic de renom. Tot i la qualitat de la seua prosa, capaç de convertir un repor-

tatge poc engrescador en una peça literària de volada, el seu debut en la narrativa és relativament tardà, a 38 anys, i es produeix amb *Mimoun* (1988), una novel·la inspirada al Marroc. La següent, *En la lucha final* (1991), està ambientada a Madrid.

La buena letra (1992) és la seua primera novel·la valenciana. Un llibre sobre la postguerra, breu però d’una intensitat aclaparadora. Allí apareixen els perdedors de la Guerra Civil, entre els quals hi havia la seua família. “Esa noche me daba más rabia imaginarme a tu padre abofeteado por el mequetrefe de Raimundo Mullor que muerto de un tiro en una trinchera. Limpio. Me parecía más limpio. Aún era demasiado joven y no sabía de la suciedad de la muerte. Empecé a aprenderla al día siguiente, cuando corrió la voz de que habían fusilado a diez hombres junto a la tapia del cementerio”. Una història de sofriment i privacions (“Nos habíamos acostumbrado al pan negro, al azúcar de las algarrobas, a disimular el sabor de unas cosas con otras”), de visites a la presó, de la difícil reinserció social després de la guerra i la captivitat. De joc i al- →

“TU QUÈ FAS ACÍ, CARACOLLONS?”, LI VA DIR RAIMON QUAN CHIRBES ES VA PRESENTAR AL CANTANT A MADRID, L’ANY 1968

LA NOVEL·LA 'LA BUENA LETRA' GENERÀ UN ENFRONTAMENT FAMILIAR QUE MAI NO ES VA RESOLDRE

→ coholisme, de misèries familiars (“nos ahogàbamos en una miseria peor que la que trajo la guerra”), de rancúnia i mort. La novel·la, ambientada a Bovra (Tavernes) i Misent (Dénia), respira cruesa i versemblança. I conté una d'aquelles frases lapidàries i definitòries de la història de la literatura: “La buena letra es el disfraz de las mentiras”.

Els elements reals i els literaturitzats per Chirbes es fonen en una història ben potent, colpidora. Tot just perquè traspua veritat, el llibre fou l'origen d'un enfrontament familiar de tres dècades mai no resolt entre Chirbes i els Girbés. Abans de sortir el llibre, l'escriptor ja havia partit palletes de manera basant àrida amb el seu cosí Antonio, després d'una discussió a Viena per discrepàncies professionals. Ambdós tenien des de petits “una relació molt estreta” i havien format tàndem durant una dècada a la revista *Sobremesa*, fent reportatges per tot Europa, alguns d'ells premiats. Amb tot, veure plasmada la història familiar “en un noranta per cent”, assegura Antonio, és el remat. Sobretot per la manera en què són reflectits al llibre els personatges suposadament inspirats en l'oncle i la tieta de Rafael. “Ma mare no era una dona que tinguera aquella crueltat i aquell meninfotisme”, es lamenta Girbés. “Hi ha molta rancúnia real o irreal en la novel·la”, rebla. El seu germà Adolfo, que regenta el negoci familiar de joieria en un cèntric carrer de Tavernes, sosté la mateixa versió. “Per a mi Rafael era com un germà, però la relació es va gelar i mai es va reprendre el contacte. Una mala sort”, resumeix. Ni tan sols l'acte de nomenament de l'escriptor com a “fill predilecte” de Tavernes de la Valldigna, el mes de març passat, serví per tancar del tot la vella ferida.

EL TEMPS, tractà de posar-se en contacte amb la germana gran de l'escriptor, resident a Dénia, pe-

rò encara es trobava massa afectada per la mort de Chirbes per parlar-ne amb un periodista. Junta-ment amb dos nebots, la germana formava el seu reduït nucli familiar: mai no es va casar ni va tenir fills. L'escriptor, a més, molt zelós de la seua privacitat (“era un home molt púdic pel que fa a la seua intimitat i sexualitat”, adverteix Herralde), mai no va estripar en públic les interioritats de *La buena letra*. I el seu fidel editor d'Anagrama tampoc no recorda les converses que aquella novel·la va generar. “Fa gairebé trenta anys d'això”, s'excusa Herralde, però apunta que “molts dels seus personatges par- teixen de personatges reals, per complir una funció narrativa”.

“Sense història no hi ha novel·la”, digué Chirbes en una entrevista. I durant un bon grapat d'anys, marxà a buscar les històries fora del País Valencià. Als anys 90, fixa la seua residència a Extremadura. S'aïlla. És l'època del desencant ideològic, de la decepció generada per aquells que havien estat els seus companys de lluita al camp de l'esquerra i que s'havien acomodat al capitalisme. I de les novel·les que consoliden el seu prestigi, *La larga marcha* (1996) –un inesperat èxit de vendes a Alemanya– o *La caída de Madrid* (2000).

RECORDS DE LA INFANTESA.

L'escriptor de Tavernes de la Valldigna mostrant velles imatges de la família i de la seua infantesa. L'altra fotografia correspon a la façana de la casa pairal, al seu poble natal, al passeig de Colom.

Retorn als orígens

Per aquells temps, Chirbes demana al seu nebot que li busque casa a Dénia. L'escriptor vol ser a prop de la germana i dels paisatges, molt transformats, de la seua infantesa. La destinació final és

JESUS CISCAR

JESUS CISCAR

Beniarbeig. I després de publicar *Los viejos amigos* (2003), una novel·la de vivències, col·loca dues bigues mestres de la seua monumental producció: *Crematorio* i *En la orilla*, el relat d'una "tragèdia quasi atòmica" al País Valencià extensible a la resta de l'estat. "S'ha destruït i saquejat l'agricultura, la indústria, el territori, les finances, s'ha menyspreat la llengua, la seua identitat (...) No hi ha cap institució que no haja estat mossegada per la corrupció", li explicava en *L'Espill* al denier Josep Bertomeu Moll.

Crematorio, la crònica d'una societat putrefacta, podrida per la cobdícia i disposada a arrasar fins l'últim pam de terra per edificar, amb un Mient que podria ser Dénia o qualsevol altre racó de la costa valenciana, resulta un gran èxit malgrat ser publicada quan la societat encara era receptiva als cants de sirena, al totxo a discreció. I generà una de les millors ficcions de la història de la televisió a Espanya, amb José Sancho, un dels actors de capçalera dels gestors culturals del PP, en el paper protagonista. "La economía es una actividad eminentemente nerviosa, y aún más la construcción, quizá la mejor metáfora del capitalismo. Crecer supone destruir, y de eso no tengo yo la culpa: crecer es no parar de crecer y construir es no parar de destruir", s'excusa en la novel·la el voraç constructor protagonista, Rubén Bertomeu.

En la orilla rebla el clau: aquella és ja la novel·la de la crisi, la que reflecteix el final del miratge, la dolorosa ressaca després de la festa. Un llibre devastador, corrosiu, incòmode. Una novel·la visceral i necessària, escrita des de les entranyes, que suposa el seu èxit més rotund i el Premi Nacional de la Crítica 2014, entre molts altres guardons. Una rebuda que, en certa manera, el pertorba i l'incomoda: al cap i a la fi, Chirbes havia perbocat la seua ràbia i el seu desconcert, havia fet un llibre difícil i torbador, en absolut pensat per al gran públic. Però havia esdevingut un referent moral en traslladar l'eix narratiu del passat recent a l'assolada contemporaneïtat. Els llibres que calia fer en aquell moment. Que ho haja fet un valencià, amb aquella rotunditat i excel·lència, és segurament un acte de justícia poètica. Però no foren obres escrites en català.

Valencianitat contradictòria

Tot i que Rafael Chirbes és catalanoparlant, la seua biografia, la formació fora del País Valencià, determinà l'opció lingüística de la seua literatura. Qualsevol altra hipòtesi és especulativa, erma. "No sóc nacionalista", deia en l'entrevista citada adés de *L'Espill*, "però, com a parlant d'una llengua minoritària, t'assegure que m'ofèn qui ofèn i castra la meua llengua materna, qui menysprea les maneres de viure de la gent entre la qual vaig nàixer i vaig aprendre a caminar i parlar". Tot seguit, afegia: "Tampoc aguanten les quadribarrades, les colles, les falles i les calçotades, i em saturen la samarreta, la dolçaina i el tabalet". "Sóc comunista internacionalista. L'úni-

CONSUELO BAUTISTA

TESTIMONIS. A l'esquerra, l'editor de Chirbes, Jorge Herralde. A la dreta, Antonio Girbés, fotografiat amb una de les obres d'una exposició visible aquests dies al Museu de l'Almodí de València.

ca lluita que m'interessa és la de les classes socials", declarava a Martí Domínguez en una entrevista a *Valencia Plaza*. "Escriure en castellà m'ha lliurat de la meua maleta sentimental", declarava en un altre moment a un digital aragonès. Però també es lamentava en *L'Espill* de no saber escriure en català, d'haver-se li passat l'arròs. Hi havia una certa tensió, de cap manera insuportable, entre l'escriptor castellà que era i els seus orígens. Perquè Chirbes no era aliè totalment al món de la literatura en català: a les prestatgeries de Beniarbeig habitaven llibres de Jaume Cabré, Carme Riera, Emili Teixidor, Manuel Baixauli, Josep Piera, Martí Domínguez o Joan Francesc Mira. El de Tavernes també té admiradors entre els escriptors valencians en català. "Era, no en tinc cap dubte, el millor novel·lista valencià en llengua espanyola", escrivia Mira en *EL TEMPS*.

"Tret dels darrers anys, que es va sentir molt vinculat a València, Chirbes no se sentia molt valencianista", diu Herralde, però aclareix al mateix temps que aquella vinculació anà en augment i que sentia la indignació pel que passava al País Valencià, com ara amb episodis com el tancament de RTVV. "De fet, li va agradar molt el resultat electoral", abunda l'editor en referència a les passades eleccions municipals i autonòmiques. D'alguna manera, anava sentint-se còmode en el vestit de valencià. I agràia les mostres d'afecte a Tavernes de la Valldigna, el seu poble, que començà a conèixer-lo a partir de l'èxit de *Crematorio*. Des d'aleshores, ha fet alguna xerrada. I hagué el nomenament de fill predilecte. Hi ha qui pensa, com ara l'escriptor local Francesc Bononat, que Tavernes com a ciutat li podia haver fet molt més cas en vida. Els seus llibres, amb tot, es lleixen. I hi ha gent del poble que sosté amb orgull que, uns dies abans de morir, vingué al poble "a acomiadar-se". ●